

Дворцова, Двірцева чи Палацова?

Цей нарис написано на матеріалах пропозиції, яка була надіслана мною на ім'я Волкова І.В., на той час Голови Кіровоградської міської топонімічної комісії, але вона була проігнорована, у результаті чого серед україномовних назв міських об'єктів сучасного Кіровограда виникла назва-покруч «Дворцова».

То ж закономірно виникає питання чи існує в українській мові аналог російському слову «дворцовая». Я не філолог, тому звук, коли чого не знаю звертатись до словників, які укладають велімудрі знавці мови.

Отож у «Словнику української мови» Б. Грінченка знаходжу три аналоги російського «дворец»: **двірець**, двірця – 1) зменшено від двір (Стань, матінко, край двірця; іде твоя дочка до вінця. – Мет. 173); 2) **дворець**; 3) **двірець залізничний** – вокзал залізничний [Грінч, т. I, с. 362]. Отож друга позиція у словнику – «Дворець» не має жодних уточнень, тобто виступає прямим українським відповідником російського «дворец».

Українське слово «дворець» є похідним від двір, яке, згідно з *Українсько-російським словником (Вид. 4-те. – К. : Укр. рад. Енциклопедія, 1976. – 944 с.)* має наступні значення: 1) двор; 2) ист. [господская] усадьба, господский двор; ...ист. 1) (относящийся к помещичьему двору) дворовый; господский; 2) (относящийся ко двору монарха) придворный; **двірцевий** - дворцовый; ~ий переворот полит. ист. дворцовый переворот (с. 145). Відповідно прикметникова форма **двірцевий** – **двірцева** є цілком українською, що походить від українського слова двір – у значенні монаршого двору.

Таким чином, словниковий матеріал засвідчує цілком правомірне вживання в українській мові лексичних форм

дворець і двірцевий, які є цілком літературними, а не суржиковими формами. Це цілком закономірно, адже вони похідні від слов'янського **двор** – **двір** – певним чином організованого простору проживання й управління життям людей (селянський двір, панський двір, княжий двір, монарший двір тощо) чи тварин (пташиний двір, скотний двір тощо). Тоді як лексична форма **палац** і похідна від неї **палацовий** є пізнім запозиченням із латинської. Закономірно виникає риторичне питання: «Чи варто штучно обмежувати можливість використання слов'янської за походженням лексики і віддавати перевагу іншомовним запозиченням?»

Дозволю собі висловити кілька думок щодо повернення вулиці Леніна попередньої назви «Дворцова» – в українському правописі «Двірцева». Займаючись археологією – історичною наукою, яка переважно вивчає дописемний період нашого минулого, я на власному досвіді переконався в значимості історичної інформативності топонімів та гідронімів, а відтак у необхідності їх збереження. Адже саме вони репрезентують ті факти етнічної, соціальної та інших історій, які обійшло перо історика - хронографа. Це добре усвідомлювали автори Закону України «Про географічні назви». У ст. 5 Закону відзначається, що географічні назви виявляються документами відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також картографічними, статистичними, архівними, енциклопедичними, довідковими та історичними джерелами. У якості історичних джерел вони мають неплинну цінність, оскільки відображають динаміку історичних, культурних, соціальних, економічних тощо процесів у часових та просторових координатах. Враховуючи цінність географічних назв як джерел

різноманітних знань, у цій же статті Закону зазначається, що перейменування географічних об'єктів можливе, як виняток, у випадках: повторення назв однорідних географічних об'єктів у межах однієї адміністративно-територіальної одиниці; необхідності повернення окремим географічним об'єктам їхніх історичних назв; суттєвої зміни функції або призначення географічного об'єкта.

Усе це напряму стосується й міської топоніміки. У 2003 р. наукова розвідка «Динаміка урбанонімії м. Кіровограда» Р. Ляшенка, присвячена аналізу розвитку топоніміки міських об'єктів, отримала третю премію Обласної премії в галузі краєзнавства ім. В. Ястребова. Відповідно, як історична назва – назва «Дворцовая» засвідчила факт знаходження на ній монаршого дворця, а монарший дворець – це не тільки архітектурна споруда, а й певним чином організований для зручності управління простір. При цьому завдяки монаршому статусу двору цей простір розширюється до масштабів імперії. Тобто завдяки наявності у м. Єлисаветграді царського палацу саме місто неофіційно набувало статусу виїзної столиці монарха. Далеко не кожне губерньське місто могло похвалитися таким статусом і скористатися його перевагами. Це було обумовлене тим, що Єлисаветград у першій половині ХІХ ст. був перетворений в адміністративний центр військових поселень півдня Російської імперії, що й викликало потребу в особистому періодичному перебуванні імператора в місті.

Я не належу до русофілів, ні тим більше до монархістів. Можна полемізувати щодо корисності для України й українського населення запровадження військових поселень, але місто Єлисаветград від цього виграло. Адже історична частина міста нами успадкована переважно від Єлисаветграда ХІХ – поч. ХХ ст. Саме будівлі цього періоду надають нашому місту неповторного,

самобутнього, колоритного, атрактивного вигляду. Й не останню роль у цьому зіграв факт існування в місті царського дворця, який слугував організаційною точкою відліку не тільки вулиці Двірцевої, а й усіх прилеглих вулиць центральної частини міста. Цей дворець зобов'язував пізніших архітекторів (А. Достоєвського, Я. Паученка, О. Лішневського та інших) творити й самим у місті будівлі, що відносяться до палацової архітектури. Власне будівля міського театру (1867 р.), яка належить до розряду палацової архітектури, була побудована для задоволення мистецьких потреб місцевої офіцерської інтелігенції, якою, невелике на той час, місто було переповнене. Тобто, я хочу сказати, що у розвитку як міста, так і вулиці є своя логіка.

Загалом вулиця Двіріцева, так я її називаю відповідно до українського правопису, є за своєю природою адресною, оскільки вказує на місце знаходження найбільш репрезентабельної архітектурної споруди в місті – палацу 1848 р., і в цьому контексті варто говорити про здобуток місцевих будівельників, приналежність цієї споруди до європейської архітектурної класики завдяки авторству архітектора голландського походження В. Верлона, а не про тимчасову присутність у місті Романових.

Таким чином, міський топонім «Двіріцева» є свідченням того, що наше місто було не простим позаштатним, периферійним містечком, а час від часу набувало статусу виїзної столиці грандіозної імперії. Але час змінився, наше місто стало **українським обласним центром**, а тому на часі, зберігши історичну значимість топоніма, надати його лексичній формі українізовану форму «Двіріцева», замінивши нею віджилу імперсько-російську «Дворцовая».

Насамкінець хочу зауважити, що символи, а топоніми репрезентують символічну складову міста, існують і представляють певні значення не самі по собі, а лише завдяки їх певному прочитанню (сприйняттю) населенням. Тому видається варто розширити первинне значення назви «Двірцева», оскільки на сьогодні на цій вулиці знаходяться одні з найкращих будівель міста – його справжні дворці – академічний музично-драматичний театр ім. М. Кропивницького, бібліотека ім. О. Бойченка, ресторан «Primo Violino», краєзнавчий музей, 3-тя лікарня, музей О. Осмьоркіна тощо). Архітекторами цих споруд виступають українець Я. Паученко, єврей О. Лішневський, поляк Г. Трамбицький провина яких у тому, що вони, на думку деяких «свідомих» українців, народилися не у той час, бо ганебно жити під Російською імперією. Так, ганебно жити у складі іншої держави, але минулого не повернеш. Запропоноване сприйняття назви «Двірцева», знімає протиріччя у її поширенні до пересічення з вул. Кропивницького.

Крім того, ошатний, оригінальний архітектурний вигляд вулиці Двірцевої сприяв появі асоціації нашого міста з Парижем. І не важливо, чи назвав Єлисаветград маленьким Парижем М. Добролюбов, чи хто інший. Важливо те, що у цій асоціації відчувається любов до власного міста, прагнення надати йому престижності, врешті європейськості. Решту розсудять історичні дослідження.

М. Тупчієнко